

Lessen uit het verleden?

De geschiedenis in de discussie over Samen op Weg

– door Ton van der Schans –

Transparant 11.2 (2000) 20-21

De beoefenaars van het historisch bedrijf mogen zich momenteel in een grote publieke belangstelling verheugen. Het is nog niet zo lang geleden dat – om een paar voorbeelden te noemen – de Japanse keizer, de paus en onze eigen Wim Kok zich al dan niet namens hun volk(sdeel) excuseerden voor begane wandaden. In het verleden hadden immers de Japanners, de Nederlanders en de kerk (let op het woordje de), zich schuldig gemaakt aan oorlogsmisdaden, aan een laakbare behandeling of bejegening van joodse overlevenden uit de vernietigingskampen, aan een schoffering van zwarten en gekoloniseerde volkeren.

De functie hiervan was om op de een of andere manier met het verleden in het reine te komen en plaatsvervangend schuld te belijden voor wat er in de laatste eeuwen fout was gegaan. De paus “betreurde” zelfs de fouten van tweeduizend jaar.

Zonder elementaire kennis van de geschiedenis waren deze dagelijkse berichten in de media niet te begrijpen. Mede daarom putten de media zich uit in verklarende historische overzichten en toelichtingen. Elke dag viel er dienaangaande wel wat te genieten. Kortom, de krant, radio en tv gedroegen zich als schoolmeesters om het historisch besef een massale impuls te geven.

De mediacommotie over deze onderwerpen maakt de historicus die wars is van emotie-televisie, schuw. Voor het bezonken oordeel is veelal geen plaats. Immers, zijn de Fransen zo langzamerhand ook niet aan de beurt om onze excuses aan te bieden wegens de napoleontische bezetting? En de koning van Spanje heeft ook nog wel wat met ons goed te maken, dacht ik zo. Professor Wesseling heeft er op gewezen dat wijzelf ook dagwerk hebben met het maken van excuses. Aan de Belgen en de Generaliteitslanden die we onderdrukten, evenals aan miljoenen vrouwen die eenzelfde lot moesten ondergaan. Nee, naar mijn mening blijkt eilgeen toenemend historisch besef uit deze excuus-cultuur.

Er zijn meer meetpunten waaruit blijkt dat geschiedenis “in” is. De afgelopen jaren zijn er tientallen boeken, artikelen en overzichten over onze vaderlandse geschiedenis gepubliceerd. Als ik me niet vergis ligt het keerpunt voor een toenemende historisch belangstelling onder andere bij het verschijnen van de enquête van het *Historisch Nieuwsblad* onder Tweede-Kamerleden in 1996. De allerbelabberdste resultaten hiervan deden bij velen het verlangen naar een moderne cursus historische volksopvoeding toenemen.

Het verleden blijft ons blijkbaar bezig houden. Maar kunnen we van deze bezigheid ook lessen leren voor de toekomst? Op zijn minst is hier enige beargumenteerde aarzeling op zijn plaats. Dat wil ik duidelijk maken door stil te staan bij de manier waarop in de discussie over het Samen op Weg-proces met de geschiedenis omgegaan wordt. De meest pregnante vrg voor een aantal hervormden in deze discussie over de VPKN is: moeten we meegaan of weggaan? Het gaat me in deze discussierubriek niet om een bijbelse, theologische of persoonlijke geloofsafweging van deze fundamentele vraag. Ik wil vooral een denkwijze waarbij historische factoren een overheersende rol spelen, onder de loep nemen. Hoe verleidelijk is de vraag: wat zou Groen van Prinsterer gedaan hebben als hij voor de keuze gesteld werd: meegaan in de VPKN of niet? Ds. L.H. Oosten beroept zich in *Bewaar uw kerk*

op Groen voor zijn standpunt om zich niet af te scheiden van de Nederlandse Hervormde Kerk. De geluiden die herinneren aan Doleantie en Afscheiding lijken voor hem het aller ergste wat maar te bedenken valt. In *De bronnen getoetst. Vragen aan ds. L.H. Oosten* komt ds. C.J.P. van der Bas op rond van historische argumenten tot tegenovergestelde conclusies als ds. Oosten. Beiden zijn de personificatie van een kamp. Eerder debatteerden ds. C. Blenk en professor Graafland over het kerkbegrip aan de hand van de vraag of het primaat in de Samen op Weg-discussie bij de landelijke kerk of de plaatselijke gemeente ligt. Wie heeft er gelijk? Misschien is het verdienstelijk om eerst te wijzen op het veelal onhistorisch gebruik van een aantal begrippen. Niet zelden wordt het niet meegaan met de VPKN uitgelegd als een breken met de vaderlandse kerk, ook vaak de volkskerk genoemd. De kerk die sinds de Reformatie de nationale kerk was. Wanneer werd echter voor het eerst het begrip vaderlandse kerk of volkskerk gebruikt? Voor de negentiende eeuw kom ik het begrip niet tegen. Calvijn, W. a Brakel, of een andere (nadere) reformator gebruikt het begrip niet. Het spreken over de vaderlandse kerk dateert uit de negentiende eeuw. Het concept van deze eenheidsstaat werd geprojecteerd op de kerk.

Sinds 1816 werd de kerk ingeschakeld bij de natiestaat: zij werd een instantie ter bevordering van de natiestaat. Het nieuw nationaal volksbesef vond een uitdrukking in het begrip vaderlandse kerk. Zich afscheiden van de kerk kwam overigens in de zeventiende, maar nog veel meer in de achttiende eeuw veelvuldig voor. Alleen organiseerden deze “afgescheidenen” zich niet in een nieuwe kerk. Er bestond wel zo iets als een ondergrondse kerk: het conventikeldom. Hebben onze voorouders uit de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw de kerk als een planting Gods ervaren en beleden? Daar leggen vele egodocumenten en preken getuigenis vanaf. Vaak treft de diep-geestelijke toonhoogte van het spreken en denken over de kerk. Het argument dat een afscheiding een repeterende breuk oplevert is historisch gezien niet altijd juist. Bovendien, wanneer noemen we een afscheiding een afscheiding? Niet te ontkennen valt dat met de erkenning van de perforatie van de gemeentegrenzen, een principiële breuk in de geschiedenis van de hervormde kerk heeft plaatsgevonden.

In historisch opzicht valt evenmin te ontkennen dat velen de Afscheiding en de Doleantie als een “spreken Gods” ervaren hebben. Dat kan het criterium niet zijn. De redenering dat de geschiedenis het mensenwerk in deze afscheidingsbewegingen aangetoond heeft, doordat er vaak niet veel (rechtzinnigheid) van overgebleven is, frappeert door haar historische oppervlakkigheid. Immers, de christelijke gemeenten in Klein-Azië, Heidelberg, Geneve, Elberfeld, Embden, Noord-Holland – om er slechts enkelen te noemen – zijn niet door afscheidingsbewegingen verdwenen.

Groen van Prinsterer als kroongetuige oproepen in de Samen op Weg-discussie voor een partijstandpunt is onhistorisch. Groen kon zich eenvoudigweg geen kerkorde voorstellen waarin geen pleidooi voor de kinderdoop gehouden werd, waarin alternatieve samenlevingsvormen naast het huwelijk (in)gezegend moeten kunnen worden, waarin belijdenissen elkaar tegenspreken.

Bij Groen viel het recht der Hervormde gezindheid overigens niet samen met een instituut of kerk. Gezindheid en organisatie moeten van elkaar onderscheiden worden. De Drie Formulieren van Enigheid of de Symbolische Schrift, bindt de Hervormde of Gereformeerde Gezindheid. Groen bracht dat in praktijk. Toen hij in 1845 in Steenwijk in een buitenhuis verbleef, ging Groen naar het kerkgebouwtje van de Afgescheidenen en sloeg hij de hervormde kerk over. Groen kon zich echter geen belijders voorstellen die in een situatie van diep verval van de kerk, niet lijden aan deze kerk. Juist omdat in die kerk het handelen Gods als een wonder beleden werd. Groen zou gegruwd hebben van mensen die geen besef hadden van de wonderlijke ontstaansgeschiedenis van de Hervormde kerk in Nederland.

Evenzeer zou hij het geringschattend spreken over de Afscheiding en de afgescheidenen verwerpen.

Misschien moeten we elkaar de les die we uit het verleden kunnen leren voorhouden. Welke dat is? Om zicht te krijgen op de (kerkelijke) identiteit van jezelf en de ander, moet je weten wie je vader en je moeder zijn. Ik bedoel hiermee dat je je eigen identiteit moet kennen om de ander te kunnen plaatsen en respecteren. Het gaat er niet in de eerste plaats om welk standpunt je inneemt (in de laatste plaats natuurlijk wel). Je kunt de ander echter ten diepste alleen begrijpen wanneer je zelf iemand bent en een standpunt inneemt en weet hoe dat standpunt tot stand gekomen is. De geschiedenis kan hierbij helpen.

© Ton van der Schans / *Transparant* (2000)

Dit artikel is OCR gescand en kan daardoor kleine tiepfaudjez bevatten